

Przestrzeń informacyjna książki

Przestrzeń informacyjna książki

Redakcja
Jadwiga Konieczna
Stanisława Kurek-Kokocińska
Hanna Tadeusiewicz

przy współpracy
Rafała Kępy i Magdaleny Przybysz-Stawskiej

Łódź 2009

Recenzent
Prof. dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel

Redakcja naukowa
Jadwiga Konieczna
Stanisława Kurek-Kokocińska
Hanna Tadeusiewicz

przy współpracy
Rafała Kępy i Magdaleny Przybysz-Stawskiej

Projekt okładki
Mateusz Poradecki

Publikacja dotowana przez
Dziekana Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Łódzkiego
Urząd Miasta Łodzi
„Bibliofil” Anna Jonczyk-Szparowska
Yard Group sp. z o.o.

© Copyright by Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Łódzkiego,
Łódź 2009

Wydawca
Wydawnictwo Biblioteka

ISBN 978–83–88529–69–6

Opracowanie typograficzne i skład
Wydawnictwo Biblioteka, Mateusz Poradecki
tel., 0 602 524 666
e-mail: wyd_b@o2.pl
<http://sites.google.com/site/wydawnictwobiblioteka/Home>

Druk
Drukarnia Cyfrowa Piktór
biuro@piktor.pl

Spis treści

Wstęp	9
I. Zagadnienia teoretyczne; zagadnienia ogólne	
Przestrzeń jako kategoria poznawcza przy wyjaśnianiu funkcjonowania książki .. Antoni Krawczyk	15
Przestrzeń informacyjna książki, założenia ogólne	27
Stanisława Kurek-Kokocińska	
O potrzebie bibliologii — przewodnika po przestrzeniach książki — z perspektywy wydawców i księgarzy w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku	31
Stanisław Adam Kondek	
Książki w czasopiśmie z nauki o informacji: analiza cytowań	45
Maria Próchnicka, Marta Skalska-Zlat, Karina Nabiałczyk	
II. Cyfrowy świat książki	
Analogowe i cyfrowe nośniki informacji wykorzystywane do rozszerzania przestrzeni informacyjnej książki	83
Piotr Lewkowicz	
Książka digitalna formą przełamywania barier komunikacyjnych	89
Ewa Andrysiak	
Problematyka książki elektronicznej na łamach „Bibliografii Analitycznej Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Piśmiennictwo Zagraniczne” (2000–2007)	97
Hanna Langer, Agnieszka Łakomy	
Alicja w krainie (cyfrowych) czarów. Studium przypadku	111
Małgorzata Góralska	
Publikacja lokalna czy globalna? — wokół jednego przypadku	123
Jarosław Gajda	

Wybrane aspekty użytkowania książek elektronicznych na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej	131
Alicja Portacha	
Przestrzeń informacyjna książki elektronicznej na przykładzie bazy Knovel	139
Katarzyna Dankiewicz, Joanna Radzicka	
Dublety <i>e-booków</i> : analiza wybranych kolekcji książek elektronicznych oferowanych bibliotekom	151
Grzegorz Czapnik	
Informacja o książce w księgarniach internetowych	161
Adam Jachimczyk	
OPAC kontra Google — informacja o książkach	171
Magdalena Krynicka	
Przegląd katolickich portali internetowych pod kątem informacji o książce	177
Iwona Kaczmarek	
Multimedialna przestrzeń informacyjna	185
Hanna Bort-Nowak	
III. Książka dawna i specjalna; książka dla dzieci	
Źródła informacji o historycznych księgozbiorach klasztornych	195
Rafał Kępa	
Staropolska przestrzeń informacyjna książki lubelskiej. Starodruki lubelskie w zbiorach Biblioteki Głównej UMCS w Lublinie	207
Wiesława Gmiterek	
Kodeks, którego... nie ma. Z badań nad XIII-wiecznym piśmiennictwem cystersów w Mogile	221
Andrzej Wałkowski	
Biblioteka łęczyckiego konwentu dominikańskiego i jej księgozbiór w początkach XVII wieku	231
Tomasz Stolarczyk	
Polska książka prawnicza w XIX wieku — jej zawartość informacyjna i funkcje . . .	243
Bożena Koredczuk	
Edycja <i>Pamiętnika z getta łódzkiego</i> Jakuba Poznańskiego w Wydawnictwie Łódzkim. Komunikat z badań	257
Magdalena Rządowolska	
Profil wydawniczy Państwowego Wydawnictwa „Iskry” w latach 1952–1992	263
Urszula Kowalewska	
Informacja internetowa o polskich książkach zegarmistrzowskich. Wstęp do badań	279
Joanna Nowak	

Medycyna alternatywna w nieformalnym ruchu wydawniczym z początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku	293
Aleksandra Wejman-Sowińska	
Przestrzeń informacyjna współczesnej książki naukowej w strategii marketingowej	299
Dorota Degen	
Przestrzeń komunikatu artystycznego w XX-wiecznej książce poetyckiej	305
Jacek Ladorucki	
Kształtowanie się systemu informacji o książce dziecięcej na ziemiach polskich w XIX i w początkach XX wieku	319
Jadwiga Konieczna	
Informacje na temat „dobrej” książki dla dzieci i młodzieży w dziewiętnastowiecznych polskich tekstach krytycznoliterackich	329
Anna Nosek	
Serie książek popularnonaukowych dla dzieci i młodzieży w Polsce międzywojennej jako źródło informacji o świecie, nauce i człowieku (na wybranych przykładach)	339
Bogumiła Staniów	
Informacyjna funkcja ilustracji w edukacyjnych wydawnictwach dla najmłodszych — na wybranych przykładach	355
Alina Brzuska-Kępa	
Informacja o nabytkach książkowych w bibliotece szkolnej jako element składowy przestrzeni informacyjnej książki	363
Mariola Antczak	
IV. Katalogi jako źródła informacji o książce	
Czasopisma i katalogi wydawniczo-księgarskie — źródłem informacji o publikacjach „Naszej Księgarni” w latach 1921–1939	389
Monika Olczak-Kardas	
Informacja rzeczowa o książkach w Bibliotece Jagiellońskiej (ze szczególnym uwzględnieniem dziedziny filologii)	401
Danuta Patkaniowska	
Wpływ komputeryzacji na zakres, zasięg i jakość informacji o książce w katalogach bibliotecznych na przykładzie Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego	415
Mariola Augustyniak	
Drukowane katalogi biblioteczne jako źródło informacji o książce regionalnej	425
Krzysztof Walczak	

V. Książka na łamach prasy

Polskie czasopisma emigracyjne — przestrzenią informacyjną książki	433
Jolanta Chwastyk-Kowalczyk	
Promocja książki i prasy na łamach tygodnika katolickiego „Niedziela” (1926–1939)	451
Agnieszka Bajor	
Informacja o książce i literaturze w polskiej prasie współczesnej na wybranych przykładach	463
Magdalena Przybysz-Stawska	
Informacja o książce na łamach „Gazety Wyborczej” zamieszczana w wydaniu podstawowym i wybranych dodatkach w 2007 roku	477
Wanda Matwiejczuk	
Przestrzeń informacji o książce we współczesnym czasopiśmie dla bibliotekarzy. Miesięcznik „Poradnik Bibliotekarza” z lat 2006–2007	487
Adrian Uljasz	
Informacja o książce i budowanie przestrzeni informacyjnej w bibliografii regionalnej na przykładzie Bibliografii Pomorza Zachodniego	497
Elżbieta Tomczyńska	

V. Popularyzacja książki

„Czemu nasz chłop ciemny...” Dyskusje pozytywistów warszawskich o oświacie ludowej	513
Anna Karczevska	
Promocja czytelnictwa — źródło informacji o książce na przykładzie Dyskusyjnych Klubów Książki	523
Anna Franaszek, Emilia Szydłowska	
Harry Potter — recepcja bestsellerowej powieści J. K. Rowling na polskim rynku wydawniczym	533
Michał Rogoź	
Informacja o książce wśród słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku	547
Renata Aleksandrowicz	
Przestrzeń informacyjna Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego: Aspekt praktyczny	557
Lidia Mikołajuk	
Rola książki w procesie komunikacji marketingowej samorządów lokalnych	567
Małgorzata Całka	
Informacja o współczesnej książce w Bułgarii	577
Evelina Kristanova	

Profil wydawniczy Państwowego Wydawnictwa „Iskry” w latach 1952–1992

Urszula Kowalewska

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

Powojenny ruch wydawniczy w Polsce po okresie stagnacji w czasie II wojny światowej rozwijał się dynamicznie, co zostało opisane i udokumentowane w wielu publikacjach na ten temat. Jako jeden z pierwszych o powojennym ruchu wydawniczym pisał Adam Klimowicz¹, biorąc za podstawę publikację *Produkcja wydawnicza w latach 1944–1953 w liczbach*². Należy tu wspomnieć również o pracy Adama Blomberga³ i o pracach Lucjana Bilińskiego⁴. Cennych informacji dostarczają też analizy ruchu wydawniczego publikowane na łamach *Rocznika literackiego*⁵. Po roku 1989 ukazały się opracowania przedstawiające powojenny ruch wydawniczy i księgarski na tle uwarunkowań politycznych. Ważne są w tym zakresie książki Stanisława A. Kondka *Władza i wydawcy*⁶ oraz *Papierowa rewolucja*⁷. W ostatnim czasie ukazała się publikacja o popularnym charakterze, tj. Piotra Kitrasiewicza i Łukasza Gołębiewskiego *Rynek książki w Polsce 1944–1989*⁸. Istnieją i zostały również uwzględnione w prezentowanym artykule publikacje mniej obszerne, omawiające tylko wycinkowo sektor rynku, poświęcone jednemu wydawnictwu lub pojedynczemu zagadnie-

1 A. Klimowicz, *Ruch wydawniczy w latach 1944–1953, Próba charakterystyki statystyczno-bibliograficznej*. Warszawa 1954.

2 M. Czarnowska (red), *Produkcja wydawnicza w latach 1944–1953 w liczbach*. Warszawa 1954.

3 A. Bromberg, *Książki i wydawcy. Ruch wydawniczy w Polsce Ludowej w latach 1944–1964*. Warszawa 1966.

4 L. Biliński, *Zarys rozwoju ruchu wydawniczego w Polsce Ludowej*. Warszawa 1977; *Książka w Polsce Ludowej: wydawnictwa i księgarstwo*. Warszawa 1981.

5 „Rocznik literacki” Warszawa 1958–1966.

6 S. A. Kondek, *Władza i wydawcy*. Warszawa 1993.

7 Tenże: *Papierowa rewolucja: oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*. Warszawa 1999.

8 P. Kitrasiewicz, Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 1944–1989*. Warszawa 2005.

niu. W badaniach nad produkcją wydawniczą powojennych lat bez wątpienia ważną rolę odgrywają materiały archiwalne przechowywane w różnego rodzaju instytucjach, m.in. w Archiwum Akt Nowych w Warszawie i w regionalnych archiwach państwowych, które przejęły dokumentację po firmach funkcjonujących w tamtym okresie. Powyższy przegląd — choć nie obejmuje wszystkich publikacji poświęconych ruchowi wydawniczemu — pokazuje, że temat jest obszerny i ważny, warty uwagi⁹.

Artykuł ten ma na celu zaprezentowanie repertuaru wydawniczego Wydawnictwa „Iskry”, działającego na polskim rynku przez czterdzieści lat, od powstania w 1952 r. do prywatyzacji w 1992 r., Wydawnictwa, którego podstawowym zadaniem było docieranie ze swoją ofertą do młodego czytelnika i kształtowanie jego przyszłych gustów czytelniczych. Pominięto zagadnienia dotyczące struktury organizacyjnej oficyny oraz nie brano również pod uwagę składu zespołu redakcyjnego, który niewątpliwie nadawał główny kierunek działalności wydawniczej.

Poniższa charakterystyka działalności Wydawnictwa „Iskry” została opracowana na podstawie dostępnych drukowanych materiałów. W poszukiwaniach bibliograficznych brano pod uwagę wszystkie materiały, które ukazały się na ten temat od 1952 r., aż do czasów obecnych, ale dotyczące tylko działalności „Iskier” do 1992 r. Do tego celu wykorzystano wymienione opracowania ogólne oraz polską bibliografię narodową wydawnictw zwartych *Przewodnik Bibliograficzny* oraz bibliografię zawartości polskich wydawnictw ciągłych *Bibliografię Zawartości Czasopism*. Nieocenionym źródłem informacji okazała się bibliografia specjalistyczna z zakresu literatury *Polska Bibliografia Literacka*. Po gruntownym zapoznaniu się z dostępnymi bibliografiami okazało się, że literatura dotycząca Wydawnictwa „Iskry” jest bardzo skromna, poświęcono mu jedynie nieliczne artykuły w prasie codziennej, zawiadamiające o zamiarach i planach wydawniczych. Jedyny artykuł całościowo opisujący tę oficynę, do którego udało się dotrzeć, ukazał się w 1967 r. i dotyczył kształtowania się wydawnictwa oraz pierwszego dziesięciolecia jego działalności¹⁰. Artykuły z lat późniejszych opisują tylko wrywkowe zagadnienia z działalności oficyny, przedstawiają plany wydawnicze bądź recenzje wydanych książek.

Polski ruch wydawniczy został zapoczątkowany na wyzwolonych wschodnich ziemiach, drukami ulotnymi (afisze, broszury), które miały przekonać społeczeństwo do nowego ustroju, a ich charakter był wyraźnie polityczny¹¹. Już pod koniec 1944 r. w Lublinie powstało pierwsze państwowe powojenne wydawnictwo: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”¹². W tym czasie w produkcji wydawniczej dominował udział wydawców prywatnych. Różnorodność

⁹ Obszerny przegląd publikacji, stanowiący źródła i opracowania użyteczne w studiach nad problematyką rynku książki w Polsce po 1944 r. przedstawił w swoim artykule Marek Tobera, *Bibliologia wobec polskiego rynku książki w latach 1944–2007*, „Przegląd Biblioteczny” 2008, z. 1, s. 39–66; opublikowany także [w:] *Przyszłość bibliotek w Polsce*, Warszawa 2008, s. 82–109.

¹⁰ S. Siekierski, „Iskry” — wydawnictwo młodzieżowe, „Roczniki Biblioteczne” 1967, s. 191.

¹¹ M. Czarnowska, *Książka w Polsce Ludowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1966, s. 140–160.

¹² S. Siekierski, *Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 1965, s. 173–197.

działających wówczas firm zapewniała szeroki asortyment wydawniczy. Wśród prywatnych oficyn o przedwojennym rodowodzie działalność wydawniczą w latach 1945–1947 prowadziła firma Gebethner i Wolff, wydając głównie dzieła klasyków polskiej literatury pięknej oraz literaturę dla dzieci i młodzieży. W latach 1945–1947 wznowiła wydawanie książek firma Trzaska, Evert i Michalski, skupiając się głównie na literaturze pięknej oraz naukowej i technicznej. Do 1952 r. działała Książnica „Atlas”, specjalizująca się w wydawnictwach kartograficznych.¹³ Od 1947 r. następowało jednak stopniowe ograniczanie udziału prywatnych wydawców¹⁴. Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk powołany dekretem z 5 lipca 1946 r.¹⁵, a działający już od 1945 r., miał możliwość kontroli drukarni oraz udzielał zezwoleń na wydawanie periodyków¹⁶. W 1949 r. przy prezydium rządu utworzono Centralną Komisję Wydawniczą¹⁷, którą wkrótce przekształcono w Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa¹⁸. Sprawował on nadzór nad całym ruchem wydawniczo-dystrybucyjnym w kraju. Urząd ten decydował o polityce wydawniczej, wyznaczał jej wielkość i kierunki rozwoju. W wyniku tych zmian oraz po wprowadzeniu nowych przepisów koncesjonowania wydawnictw¹⁹, zlikwidowano prywatny i niezależny ruch wydawniczy.

Do firm o przedwojennym rodowodzie, a zaistniałych również po II wojnie światowej, należą „Nasza Księgarnia”, wydająca początkowo przede wszystkim podręczniki szkolne, a później literaturę dla dzieci i młodzieży²⁰, oraz Zakład Narodowy im. Ossolińskich, edytor najwybitniejszych dzieł literatury polskiej i światowej²¹.

W 1945 r. w Warszawie powstały Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, których zadaniem było dostarczenie dla szkół podstawowych i średnich niezbędnych podręczników²². W 1946 r. z inicjatywy działaczy ruchu chłopskiego utworzone zostało Wydawnictwo Ludowe (później Ludowa Spółdzielnia

13 A. Bromberg, *Książki i wydawcy*. Warszawa 1966, s. 24–26.

14 S. A. Kondek, *Kontrola, nadzór, sterowanie. Budowa państwowego systemu wydawniczego w Polsce w latach 1945–1951*, [w:] *Piśmiennictwo — system kontroli — obiegi alternatywne*. T. 2, Warszawa 1992, s. 213.

15 *Dekret z dnia 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk*. DzU 1946 nr 34, poz. 210.

16 Szerzej o działalności Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk traktuje S. A. Kondek, *Władza i wydawcy*. Warszawa 1993, 234 s.

17 *Uchwała Komitetu Ministrów do spraw Kultury z dnia 29 lipca 1949 roku w sprawie koordynacji prac nad planem wydawniczym*. M.P 1949 nr A-54, poz. 729.

18 L. Biliński, *Zarys rozwoju ruchu wydawniczego w Polsce Ludowej*. Warszawa 1977, s. 22; S. A. Kondek, *Papierowa rewolucja: oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*. Warszawa 1999, s. 42.

19 *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 września 1949 r. w sprawie koncesjonowania przedsiębiorstw wydawniczych książek i druków nieperiodycznych*. DzU 1949 nr 53, poz. 407.

20 „Nasza Księgarnia” 40 lat działalności dla dziecka i szkoły. Warszawa 1961; *Pół wieku przyjaźni z dzieckiem i szkołą. 1921–1971*, praca zbiorowa pod red. S. Aleksandraka, Warszawa 1972.

21 J. Albin, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1946–1953*. Wrocław 1990.

22 *Dwadzieścia lat Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych*. Warszawa 1965.

Wydawnicza)²³. W 1947 r. powołano do życia Państwowy Instytut Wydawniczy, wydający literaturę polityczną, filozoficzną i socjologiczną oraz pozycje popularnonaukowe, dotyczące najczęściej historii²⁴. Po zakończeniu wojny w nowych warunkach społeczno-politycznych swoją działalność reaktywowały oficyny partii politycznych. Spółdzielnia Wydawnicza „Książka” była oficyną Polskiej Partii Robotniczej, nawiązującą do przedwojennych tradycji wydawnictwa o takiej samej nazwie, założonego w 1919 r.²⁵ Wydawano w niej literaturę piękną, naukową oraz popularnonaukową. Wydawnictwem Polskiej Partii Socjalistycznej była „Wiedza”, która oprócz pozycji politycznych, zaopatrywała rynek w literaturę piękną polską i obcą. W grudniu 1948 r., po połączeniu obu partii i powstaniu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, firmy te połączyły się, tworząc wydawnictwo „Książka i Wiedza”²⁶. W latach 1948–1951 „Książka i Wiedza” osiągnęła status największego i najprężniej działającego polskiego wydawnictwa. Rozwój ten przerwała decyzja administracyjna, na mocy której oficyna ta mogła wydawać tylko literaturę o profilu społeczno-politycznym. Literaturę piękną dla dzieci i młodzieży przejęła wówczas „Nasza Księgarnia” i nowo powstałe Państwowe Wydawnictwo „Iskry”, a literaturę piękną dla dorosłych Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik” i Państwowy Instytut Wydawniczy²⁷.

Zaistniałe na początku lat pięćdziesiątych zmiany były wynikiem daleko idącej specjalizacji wszystkich dotychczas działających wydawnictw. W 1951 r. z Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych wyodrębniono: Państwowe Wydawnictwa Szkolnictwa Zawodowego oraz Państwowe Wydawnictwo Naukowe. W 1952 r. ze Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” wydzielono Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna” specjalizujące się w wydawaniu książek popularyzujących wiedzę. W 1952 r. powstało Wydawnictwo Prawnicze, wprowadzające na rynek kodeksy prawne, zbiory ustaw i komentarze do przepisów prawnych. Od 1952 r. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej publikowało pozycje dotyczące wojskowości. W 1953 r. powołano Wydawnictwo Geologiczne specjalizujące się w publikacjach z dziedziny geologii. W 1950 r. nastąpiła zmiana specjalizacji „Naszej Księgarni”. Oficyna przekazała swój dział podręczników do Państwowego Zakładu Wydawnictw Szkolnych, a sama przejęła od Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” i Spółdzielni Wydawniczej „Książka i Wiedza” tamtejsze działy literatury dla dzieci i młodzieży. Specjalizacja wydawnictw miała wykluczać konkurencję i zapobiegać rywalizacji o autorów i tematy.

W ówczesnej sytuacji kilka państwowych firm w całości zmonopolizowało rynek, a o decyzjach wydawniczych przesądzały względy ustrojowe, a nie faktycz-

²³ Z. Kaczyński, *Oświeceni, uzbrojeni. Z dziejów oficyn wydawniczych ruchu ludowego*. Warszawa 1984.

²⁴ L. Żuliński, *Foksal 17. Państwowy Instytut Wydawniczy*. Warszawa 2006; S. Siekierski, *Państwowy Instytut Wydawniczy*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 1966, s. 193–195.

²⁵ K. Dolindowska „Książka” i „Tom”. *Z dziejów legalnych wydawnictw KPP 1918–1937*. Warszawa 1977.

²⁶ Uchwała Rady Ministrów z dnia 20 listopada 1948 r. w sprawie połączenia Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa”, Spółdzielni Wydawniczej „Książka” i Spółdzielni Wydawniczej „Wiedza”. M.P. 1948 nr 79, poz. 696.

²⁷ „Książka i Wiedza”. *Przeszłość i teraźniejszość 1918–1968*. Warszawa 1968.

ne zapotrzebowanie odbiorców. Ruch wydawniczy został całkowicie scentralizowany. Szczególną wagę przywiązywano do publikacji literatury marksistowsko-leninowskiej oraz w szerokim zakresie literatury społeczno-politycznej. Samodzielność firm ograniczały ogólnie zarządzenia, nakazy i plany narzucane przez ministerstwa, urzędy, komitety partyjne i cenzorów. Dotyczyły one przydziałów papieru, repertuaru wydawniczego, nakładów, proporcji tłumaczeń z języków obcych (pierwszeństwo miała literatura radziecka). Publikowano wiele prac, na których w różnym stopniu i w rozmaity sposób odcisnęło się piętno realizmu socjalistycznego. Widać to przede wszystkim w doborze tematyki, w preferowaniu określonych tematów.

Po odwilży w 1956 r. zwiększyła się samodzielność wydawnictw, nastąpiły pozytywne zmiany w programach wydawniczych. Pod koniec 1956 r. Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa został włączony do Ministerstwa Kultury i Sztuki²⁸, a poszczególne wydawnictwa otrzymały szersze uprawnienia. Ministerstwo zachowało generalny nadzór nad działalnością wydawców, koordynowało plany wydawnicze i ustalało przydziały papieru. W latach następnych zmniejszono produkcję masowej literatury propagandowej wydawanej dotąd w wysokich nakładach, a na niskim poziomie, która nie znajdowała odbiorców. Zaczęto udostępniać polskiemu czytelnikowi cenne dzieła literatury światowej. Nie wyeliminowano jednak całkowicie zjawiska dopasowywania tematyki wydawanych dzieł do aktualnej sytuacji politycznej. Nadal przy doborze repertuaru wydawniczego kierowano się aktualnie obowiązującymi dyrektywami politycznymi.

Po 1956 r. zaczęły powstawać wydawnictwa działające na rzecz lokalnych społeczności: Lubelska Spółdzielnia Wydawnicza (1957), Wydawnictwo Łódzkie (1957), „Śląsk” (1954), Wydawnictwo Poznańskie (1958), Wydawnictwo Pojezierze (1957). Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty” (od 1958) publikowało literaturę dla dzieci, młodzieży i wychowawców, zwłaszcza członków drużyn wuchowych i harcerskich. Literaturę religijną, filozoficzną, teologiczną i światopoglądową publikował powstały w 1959 r. Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”. W ocenie stanu rozwoju działalności wydawniczej w PRL występuje pogląd, że stopniowo pod koniec lat siedemdziesiątych zaczęło słabnąć tempo wzrostu wydawanych książek prawie we wszystkich dziedzinach. W 1979 r. ukazało się o jedną trzecią utworów mniej niż w 1971 r.²⁹ Jedną z podstawowych przyczyn opóźnienia produkcji wydawniczej w stosunku do rosnących potrzeb był niewątpliwie brak inwestycji w przemysłach poligraficznym i papierniczym³⁰. Ciągły brak papieru oraz niewydolność bazy poligraficznej hamowały produkcję książek. Papiernie i drukarnie nie posiadały dostatecznego wyposażenia technicznego, co uniemożliwiało wydawanie choćby tylko zaplanowanych pozycji. Stan ten utrzymywał się przez całe lata siedemdziesiąte. Następne zmiany na rynku wydawniczym zauważalne są wyraźnie w latach osiemdziesiątych. Po grudniu 1981 r. zawieszono

²⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 listopada 1956 r. w sprawie właściwości niektórych naczelných organów administracji państwowej. DzU 1956, nr 54, poz. 249

²⁹ W. Adamiec, O dostępności książki w latach siedemdziesiątych, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1981/1982, s. 142.

³⁰ W. Stankiewicz, S. Siekierski, Kształtowanie się polityki wydawniczej w minionym trzydziestolecu, „Roczniki Biblioteki Narodowej” 1974, s. 86.

wydawanie większości czasopism i w ten sposób zaoszczędzony papier skierowano do produkcji książek³¹, co nieznacznie tylko wpłynęło na wzrost ich produkcji. Większe zmiany przyniósł dopiero rok 1989, od kiedy to zaczęło się urynkwienie gospodarki. Zlikwidowano wówczas Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk³², zniesiono cenzurę, nie było już reglamentowanego przydziału papieru. O doborze repertuaru wydawniczego mogły wydawnictwa decydować same, zgodnie z zasadami popytu i podaży.

Opisane wyżej zjawiska obecne w polskim ruchu wydawniczym miały zdecydowany i znaczący wpływ na działalność wydawnictw. Wszystkie te uwarunkowania polityczne i gospodarcze oraz ogólna sytuacja krajowego rynku edytorów, przyczyniły się do powstania i ukształtowania Wydawnictwa „Iskry”.

Jak wspomniano, Państwowe Wydawnictwo „Iskry” powstało w 1952 r. powołane przez Centralny Urząd Wydawnictw, Przemysłu Graficznego i Księgarstwa³³. W ramach ówczesnej praktyki centralizacji i specjalizacji wydawnictw wydzielono, z prężnie rozwijającej się Spółdzielni Wydawniczej „Książka i Wiedza”, zespół redakcji książek dla młodzieży. Utworzono wtedy nową oficynę, mającą za zadanie wydawanie i popularyzację literatury dla młodzieży. Książka dla młodzieży była w centrum zainteresowania ówczesnych decydentów³⁴. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych utrzymywał się niesłabnący popyt na beletrystykę przeznaczoną dla młodzieży. Łączny nakład książek wydanych np. w 1966 r. dla dorosłych sprzedano w tym samym roku w 85–90 procentach w ciągu dwóch–trzech miesięcy od daty wydania, a książki dla dzieci i młodzieży prawie w 100 procentach³⁵.

Na rynku wydawniczym działała już „Nasza Księgarnia”, znana od lat międzywojennych (do 1921 r.), po wojnie reaktywowana w 1945 r., identyfikowana z publikowaniem książek dla dzieci i młodzieży. Oficyna ta wydawała książki dla dzieci młodszych, w wieku dwóch–czterech lat. W 1958 r. do edytorów literatury dla dzieci i młodzieży dołączyło Wydawnictwo Harcerskie „Horyzonty”. Następnie w latach siedemdziesiątych powstała Krajowa Agencja Wydawnicza (1974) i Młodzieżowa Agencja Wydawnicza (1976), które również specjalizowały się w książkach dla młodzieży.

„Iskry” w założeniach miały być wydawnictwem młodzieżowym, uniwersalnym i współczesnym. Młodzieżowym, ponieważ książki adresowano do czytelników w wieku szesnastu–osiemnastu lat. Uniwersalnym dlatego, że wachlarz prezentowanych przez „Iskry” tytułów obejmował literaturę społeczno-polityczną, popularnonaukową, reportażową oraz literaturę piękną, polską

31 B. Staniów, *Książka amerykańska dla dzieci i młodzieży*. Wrocław 2000, s. 30.

32 Ustawa z dnia 11 kwietnia 1990 r. o uchyleniu ustawy o kontroli publikacji i widowisk, zniesieniu organów tej kontroli oraz o zmianie ustawy — Prawo prasowe. DzU 1990 nr 29, poz. 173.

33 Zarządzenie nr 99 Prezesa Centralnego Urzędu Wydawnictw, Przemysłu Poligraficznego i Księgarstwa z dnia 1 października 1952 r. w sprawie utworzenia przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą „Państwowe Wydawnictwo Młodzieżowe „Iskra”; Zmianę nazwy na „Państwowe Wydawnictwo „Iskry” wprowadzono zarządzeniem nr 114 Prezesa Centralnego Urzędu Wydawnictw, Przemysłu Poligraficznego i Księgarstwa z dnia 8 grudnia 1952 r. w sprawie zmiany nazwy przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą „Państwowe Wydawnictwo Młodzieżowe »Iskra«”.

34 A. Bukowska, *Trzeba było Iskier*, „Nowa Kultura” 1953, nr 1, s. 11.

35 A. Bromberg, *Ruch wydawniczy 1966 roku*, „Rocznik Literacki” 1966, s. 621.

i obcą. Wreszcie współczesnym dlatego, że (poza kilkunastoma tytułami światowej klasyki literatury przygodowej) wydawano w zasadzie wyłącznie książki współczesnych pisarzy, publicystów, reportażystów i popularyzatorów nauki. Rolą „Iskier” była pomoc młodzieży w wejściu w dorosłe życie, pomoc w zrozumieniu tego życia i korzystania z niego w sposób sensowny i społecznie pozyteczny³⁶.

W początkowym okresie istnienia Wydawnictwa „Iskry” jednym z podstawowych jego zadań było publikowanie literatury społeczno-politycznej dla młodzieży. Literatura ta dostosowana była do potrzeb organizacyjnych Związku Młodzieży Polskiej i w przeważającej mierze kolportowana przez tę organizację. Do takich politycznych publikacji można zaliczyć: opowiadania A. Morozowa *Człowiek w dżungli*, broszury: *O legitymacji, znaczku, stroju zetempowskim*, *Złot trwa*, *Jak lud polski zdobywał niepodległość i władzę*. W następnych latach nadal wydawano broszury instruktażowe. W związku z trybem dystrybucji wydrukowanych materiałów, w pierwszym roku działalności „Iskry” przekazały na rynek księgarski zaledwie 32 procent swojej produkcji³⁷. Jednak z każdym rokiem rósł odsetek książek przeznaczonych do sprzedaży w księgarniach. W 1965 r. było to już 97,2 procent całości produkcji³⁸. Z chwilą, gdy organizacje młodzieżowe zerwały z praktyką wychowywania młodzieży przez instrukcje, okólniki i materiały agitacyjne, wydawanie broszur ściśle

organizacyjnych, nie rozpowszechnianych przez sieć księgarni, stało się produkcją zupełnie marginalną³⁹. Wydawnictwo musiało szukać całkiem nowych form wydawniczych.

Jeszcze na długo przed spopularyzowaniem reportażu krajowego i zagranicznego, oficyna ta niemal od początku swej działalności skupiła wokół siebie wybitne indywidualności dziennikarskie, tworząc rodzaj powojennej polskiej szkoły reportażu⁴⁰. Reportaż był zawsze w centrum zainteresowania „Iskier”. Przez cały okres działalności publikowano ciekawe reportaże takich autorów, jak: Olgierd Budrewicz, Lucjan Wolanowski, Janusz Wolniewicz, Wojciech Giełżyński, Krzysztof Baranowski, Jerzy Krzysztoń. Bujnie rozwijał się reportaż krajowy podejmujący kontrowersyjne aspekty ówczesnej rzeczywistości. W tym nurcie mieściły się książki Krzysztofa Kąkolewskiego *3 złote za słowo*, *Jak umierają nieśmiertelni*, *Co u pana słychać?*, Aleksandra Małachowskiego *Nierzeczpospolita*, Andrzeja Mularczyka *Co się komu śni*, Aleksandra Rowińskiego *Anioły Warszawy*, zbiory reportaży Kazimierza Dziewanowskiego *Mój kolega czarownik*, Janusza Roszki *Palenie Judaszów* czy Edwarda Redlińskiego *Ja w nerwowej sprawie*. Wśród autorów, którzy zadebiutowali w młodzieżowej oficynie, znajdują się wybitni przedstawiciele polskiej literatury faktu: Jerzy Ambroziewicz, Krzysztof Kąkolewski, Hanna Krall, Jerzy Lovell, Andrzej Mularczyk, Jacek Snopkiewicz. Publikowano również licznie reportaże zagranicz-

³⁶ *Co czyta młodzież*, rozmowę z Jerzym Wittlinem przeprowadził Jerzy Gembicki, „Nowa Kultura” 1962, nr 20, s. 5.

³⁷ S. Siekierski, *Książka literacka*. Warszawa 1992, s. 158.

³⁸ S. Siekierski, „Iskry” — *wydawnictwo młodzieżowe*, „Roczniki Biblioteczne” 1967, s. 195.

³⁹ J. O., *Wydawnictwo młodych*, „Bibliotekarz” 1962, nr 9, s. 281.

⁴⁰ Z. Irzyk, *Oficyna bestsellerów i debiutów*, „Kierunki” 1987, nr 40, s. 11.

nych podróżników i zdobywców, takich jak Roald Amundsen *Zdobycie bieguna południowego*, Thor Heyerdahl *Wyprawa Kon-Tiki*, Aku-Aku. *Tajemnica Wyspy Wielkanocnej*, Liv Balstad *Pod biegunem kwitną kwiaty*. Wiele reportaży ukazywało się w popularnych seriach wydawniczych, np. „Naokoło Świata” (1956–1992), „ABC stolic świata” (1961–1991).

Serie i cykle wydawnicze odegrały niezwykle ważną rolę w działalności oficyny, były bardzo popularne i rozpoznawalne nie tylko w środowisku młodzieżowym. W ramach serii wydawano wiele książek popularnonaukowych, np. seria „Człowiek poznaje świat” wydawana w latach 1960–1970 publikowała książki z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych oraz zbeletryzowane biografie wielkich badaczy i odkrywców. „Czarna seria religioznawcza” z lat 1973–1985 obejmowała popularnie opracowane książki na temat różnych religii i kultur odległych ludów, ich dziejów i wierzeń. Przez wydawanie książek w seriach tematycznych starano się przybliżyć młodemu czytelnikowi ciekawe postaci i wydarzenia z najnowszej historii Polski, np. w wydawanej w latach 1959–1967 serii „Biblioteka Niezapominajki” lub spopularyzować zagadnienia marksizmu, np. w wydawanej w latach 1960–1968 serii „Co to jest” i serii z lat 1968–1973 „Wszechnica społeczno-polityczna”. Kłasykę literatury młodzieżowej wydawano w latach 1973–1990 w serii „Klasyka Młodych”. W „Serii z Kogutem” w latach 1966–1987 publikowano przede wszystkim współczesne powieści dla młodzieży w wieku szkolnym. Powieści sensacyjne i kryminalne wydawano w bardzo popularnych seriach „Klub Srebrnego Klucza” (1956–1991) i „Ewa wzywa 07” (1968–1989). Literaturę *science fiction* publikowano w latach 1968–1992 w serii „Fantastyka–Przygoda”. W dorobku wydawniczym oficyny nie zabrakło też poezji. Publikowano ją m.in. w takich seriach, jak „Książka z Płytą” z lat 1978–1981 oraz „Strofy o...” z lat 1978–1987. Literatury humorystycznej i satyrycznej dostarczała wydawana w latach 1957–1987 seria „Biblioteka Stańczyka”.

Wydawnictwo „Iskry” podjęło się też edycji książki kieszonkowej. Seria rozpoznawalna przez znak „człowiek w owalu” zapoczątkowała tę formę edytorską w Polsce. Pierwszą publikacją cyklu, a zarazem debiutem książki kieszonkowej w Polsce była *Wyspa Skarbów* R. Stevensona. Jej ukazanie zapowiedział „Express Wieczorny” notatką z 9 lutego 1966 r. pt. *Na razie wznowienie najpoczytniejszych pozycji*⁴¹. Jak podaje R. Cybulski, pozycja ta wydana została w maju 1966 r. w nakładzie 50 tysięcy egzemplarzy⁴².

W tym czasie pojawiła się również seria książek kieszonkowych „Czytelnika” i Państwowego Instytutu Wydawniczego. W latach 1966–1970 nakład książki kieszonkowej tych trzech wydawnictw wyniósł 11 603 tysięcy egzemplarzy, w tym samego wydawnictwa „Iskry” 6 300 tysięcy egzemplarzy⁴³. Książki, jakie zaoferowało czytelnikom wydawnictwo, były już znane na rynku, sprawdzone w poprzednich wydaniach. Obejmowały szeroki wachlarz tytułów — od przygodowej, klasycznej literatury (R. L. Stevenson, J. Cooper) do nowszych

41 R. Cybulski, *Serie książek kieszonkowych w Polsce w latach 1966–1970*. Warszawa 1972, s. 38.

42 Tamże, s. 38.

43 Tamże, s. 45.

opracowań popularyzujących historię (Z. Kosidowski, K. Brandys). Stosunkowo licznie reprezentowana była powieść wojenna (J. Meissner, J. Przymanowski), następnie książki przygodowe i podróżnicze, nowele sensacyjne i wreszcie książka kucharska. Łącznie w latach 1966–1970 w serii książki kieszonkowej „człowiek w owalu” wydano 77 pozycji, każda w nakładzie od 50 do 100 tysięcy⁴⁴. „Iskry” publikowały książki w ramach tej serii do 1975 r.

W całym dorobku wydawniczym „Iskier” literatura piękna była na pierwszym miejscu. Literaturę polską reprezentowały prawie wyłącznie utwory współczesne, poza nielicznymi wyjątkami (np. wybrane pisma S. Żeromskiego). Z polskich pisarzy starszego pokolenia publikowano utwory Jarosława Iwaszkiewicza, Jana Parandowskiego, Mariana Brandysa, Władysława Broniewskiego, Tadeusza Konwickiego. Wydawnictwo skupiało się na publikowaniu utworów pisarzy żyjących współcześnie. Lista pisarzy, których książki wydano nakładem „Iskier”, jest długa i imponująca. Są wśród nich: Jacek Bocheński, Jan Brzechwa, Stanisław Dygat, Stanisław Grochowiak, Józef Hen, Tadeusz Kubiak, Sławomir Mrożek, Włodzimierz Odojewski, Julian Strykowski, Andrzej Szczypiorski, Julian Tuwim. Wśród pozycji autorów polskich w „Iskrach” ukazały się m.in.: *Obłok Magellana i Księga robotów* Stanisława Lema, *Dziura w niebie i Wniebowstąpienie* Tadeusza Konwickiego, *Niezapomniany książę Poniatowski*, *Kłopoty z panią Walewską i Koniec świata szwoleżerów* Mariana Brandysa, *Opowieści biblijne* Zenona Kosidowskiego, *Tedy i owędy i Prosto od krowy* Melchiora Wańkowicza, *Cafe pod Minogą* Stanisława Wiecha, *Malwy na Lawendach* Barbary Wachowicz, *Szpetni czterdziestoletni* Agnieszki Osieckiej, *Poczet cesarzy rzymskich* Aleksandra Krawczuka, *Karnawał i post* Marka Nowakowskiego, *Rozmyślania przy goleniu* Stanisława Dygata, *Trismus* Stanisława Grochowiaka i wiele innych.

W działalności Wydawnictwa „Iskry” zdarzały się sytuacje nieplanowane i zaskakujące. Na publikację pierwszego wydania *Sztuki kochania* Michaliny Wisłockiej w 1978 r., edytor otrzymał pozwolenie, ale pod trzema warunkami: że ukryje właściwy nakład (oficjalnie ujawniono w metryczce 10 tysięcy, a faktycznie było 100 tysięcy egzemplarzy), że postara się o brzydkie, nieefektywne ilustracje i nie nada książce żadnej reklamy⁴⁵. Pozycja ta spotkała się z ogromnym zainteresowaniem, do 1990 r. doczekała się sześciu wydań. Oficyna, układając plany wydawnicze, musiała liczyć się również z ograniczeniami nakładami przez ówczesnych decydentów.

„Zmniejszono przydział papieru na 1987 rok krakowskiemu Wydawnictwu Literackiemu i warszawskiemu „Iskrom”. W nieoficjalnych rozmowach Wydział Kultury KC PZPR nie kryje, że WL ukarano za wydanie dzieł Gombrowicza (przecież ocenzone) i Mandelsztama, a „Iskry” m.in. za piosenki Młynarskiego.”⁴⁶

Wraz ze zmianą sytuacji politycznej coraz bardziej tolerancyjna polityka cenzuralna umożliwiła wydanie w 1988 r. wspomnień wojennych Henryka Panasa *Jak mi było u Andersa*.

⁴⁴ Tamże, s. 47.

⁴⁵ J. Okopień, „Sztuka kochania” i przyszłość wydawnictwa, „Życie literackie” 1982, nr 37, s. 2.

⁴⁶ *Po łapach*, „Tygodnik Mazowsze, Solidarność” 1987, nr 198, s. 3.

W dziedzinie przekładów beletrystycznych dużo miejsca zajmowała literatura przygodowa, amerykańska i angielska, którą zaczęto wydawać już w latach 1954–1955. Były to powieści i opowiadania awanturniczo-przygodowe. Książki z tej tematyki osiągały najwyższy przeciętny nakład i były rozprowadzane w bardzo krótkim czasie. Do najpoczytniejszych pisarzy należeli: James Cooper, James Oliver Curwood, Jack London, Robert Luis Stevenson, Aleksander Dumas. W „Iskrach” w latach 1953–1989 ukazało się 45 procent wydanej w tym czasie w Polsce amerykańskiej literatury dla dzieci i młodzieży (249 tytułów)⁴⁷. Obok dominującej klasyki przygodowej, poważną część tłumaczeń stanowiła literatura sensacyjno-kryminalna oraz nieliczne przekłady współczesnej literatury zachodniej.

Tabela 1 Zestawienie liczby tytułów przekładów literatury pięknej wydawanej przez Wydawnictwo „Iskry”

Rok	Język				
	Angielski	Rosyjski	Niemiecki	Francuski	Inne języki
1957	27	8	7	5	9
1962	9	15	0	0	7
1967	16	12			8
1972	13	6	2	2	5
1977	12	5	0	0	1
1982	12	3	0	1	4
1987	26	6	4	1	5
1992	10	1	1	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Przewodnika Bibliograficznego*.

W analizowanych latach publikowano również przekłady literatury pięknej z innych języków takich, jak czeski, słowacki, norweski, szwedzki, portugalski, hiszpański, węgierski, włoski, bułgarski, niderlandzki, serbochorwacki.

W 1957 r. „Iskry” opublikowały ówczesną „perełkę” literatury sensacyjno-rozrywkowej, antologię *Opowieści z dreszczykiem*, zawierającą wybór opowiadań grozy klasycznych autorów zachodnich. Wśród innych przekładów opublikowano m.in.: *Samotny biały żagiel* Walentina Katajewa, *Opowieść o prawdziwym człowieku* Borysa Polewoja, *Witaj smutku i Pewien uśmiech* Françoise Sagan, *Buszujący w zbożu* Jerome Davida Salingera, *Szerszeń* Ethel Lilian Voinich, *Kroniki marsjańskie* Raya Bradbury’ego, *Love story* Ericha Segala, *Heroje* Charlesa Kingsleya, *Dziata Navarony*, *Athabaska i Tylko dla orłów* Alistaira MacLeana, *12 krzesel* Ilji Erenburga, *Hobbit* Johna Ronalda Reuela Tolkiena,

⁴⁷ B. Staniów, *Książka amerykańska dla dzieci i młodzieży*. Wrocław 2000, s. 43.

Pożegnanie z Afryką Karen Blixen, *Wiersze i piosenki* Bułata Okudźawy, *Czysta robota* Fredericka Forsythe’a, *My dzieci z dworca ZOO* Christine F., *Port lotniczy* Arthura Harleya, 32 *współczesne opowiadania amerykańskie* (t. 1–2.), *Pakt Holcrofta* Roberta Ludluma, *Psie serce* Michaiła Bułhakowa, *Papierowi ludzie* Williama Goldinga, *Rok ogrodnika* Karla Capka, *Najlepsze nowele* Erskine Caldwell, *Bar Świat* Bohumila Hrabala, dwutomową powieść *Dzieci Arbatu* Anatolija Rybakowa, *Jeden dzień Iwana Denisowicza* Aleksandra Sołżenicyna. „Iskry” proponowały czytelnikom również wiele powieści i opowiadań z kultur dotychczas nieznanych w Polsce. Wydano m.in.: 24 *współczesne opowiadania południowoafrykańskie*, 19 *współczesnych opowiadań nigeryjskich*, 6 *opowiadań afrykańskich*.

Do głośniejszych powieści wydanych w latach pięćdziesiątych zalicza się *Witaj smutku* Françoise Sagan. Wydawnictwo na łamach gazet odpierało ataki po tej publikacji⁴⁸. Zarzucano, że nie jest to powieść dla młodzieży, a tylko w takich książkach powinno specjalizować się wydawnictwo oraz że powieść ta nie wnosi żadnych wartości do światowej kultury i wręcz szkoda na nią papieru.

W zestawieniach najlepiej sprzedających się książek na przestrzeni czasu działania wydawnictwa pierwsze miejsce zajmują *Przygody Tomka Sawyera* M. Twaina (1 309 019 sprzedanych egzemplarzy, 18 wznowień, średni nakład: 72,7 tys.)⁴⁹.

Niewątpliwie, największe zasługi mają „Iskry” w propagowaniu młodej literatury, w wynajdywaniu nowych talentów pisarskich. Lansowanie debiutów i kreowanie nowych młodych autorów było specjalnością oficyny. W zarządzeniu Ministra Kultury i Sztuki z 1984 r. czytamy:

Przedmiotem działania przedsiębiorstwa jest wydawanie książek i czasopism z zakresu literatury pięknej, popularnonaukowej, społeczno-politycznej, literatury faktu dla młodego czytelnika oraz literatury pięknej młodych twórców.⁵⁰

Pod względem druku tomików debiutanckich poetyckich i prozatorskich „Iskry” zajmowały trzecie miejsce po „Czytelniku” i Wydawnictwie Literackim. Wydawnictwo w latach sześćdziesiątych publikowało 8–10 pozycji debiutanckich rocznie. Pod koniec lat siedemdziesiątych liczba ta wzrosła do 20–24 tytułów (10 tomów poezji, 8–10 tomów prozy literackiej, 3–4 tomy reportaży literackich)⁵¹.

„Iskry” podejmowały ryzyko publikacji twórczości autorów nie znanych szerszemu ogółowi. W latach pięćdziesiątych właśnie tu debiutowało około trzech czwartych pisarzy młodego pokolenia⁵². Na obszernej liście poetów i prozaików

48 W. Natanson, *O polityce wydawniczej*, „Twórczość” 1957, nr 5, s. 153–155.

49 E. Szydłowska, *Jubileusz Iskier*, „Notes Wydawniczy” 2002, nr 12, s. 40.

50 Zarządzenie nr 38 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 2 lipca 1984 r. w sprawie zmiany zakresu działania przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą — Państwowe Wydawnictwo „Iskry”. DzUrz Ministra Kultury i Sztuki 1984 nr 6, poz. 30.

51 *Dla najmłodszych pisarzy*, „Kierunki” 1988, nr 34, s. 6.

52 J. Okopień, *O „Iskrach” — niekoniecznie jubileuszów o*, „Przegląd Księgarski i Wydawniczy” 1977, nr 21/22, s. 3.

odkrytych przez tę oficynę figuruje wielu znanych pisarzy: Ernest Bryll, Jerzy Krzysztoń, Edward Stachura, Ireneusz Iredyński, Aleksander Minkowski, Marek Hłasko, Jerzy Afanasjew, Janusz Krasieński, Sławomir Kryski, Małgorzata Hillar, Monika Kotowska, Magda Leja, Maciej Patkowski, Janusz Głowacki, Jerzy Siewierski, Zbigniew Jerzyna, Edward Redliński, Barbara Sadowska, Natalia Rollecze, Andrzej Twerdochlib.

W Wydawnictwie „Iskry” kierowano się zasadą wydawania najwyżej dwóch pierwszych książek danego autora, potem jego dalsza twórczość przechodziła niejako „pod skrzydła” innej oficyny. Jednak w praktyce zdarzało się czasami, że współpraca z autorem trwała dłużej.

„Iskry” zasłynęły z wydawania *Almanachów Młodych*. W latach 1954–1973 w tej oficynie ukazało się 7 tomów *Almanachów Młodych*, obrazujących najnowsze osiągnięcia autorów początkujących z różnych stron kraju i z różnych środowisk. Poszczególne tomy zawierały prozę, poezję i materiały krytyczne. W latach 1984–1989 wrócono do wydawania *Almanachu Literackiego Iskier*. Ukazało się 5 tomów, które zawierały poezję i prozę. Wprowadzono noty o autorach oraz recenzje wewnętrzne publikowanych tekstów.

Redakcja wydawnictwa realizowała model możliwie szerokiej opieki nad wchodzącymi w progi literatury autorami, poczynając od udzielania pomocy materialnej. Po utworzeniu Funduszu Literatury⁵³ „Iskry” występowały wielokrotnie o stypendia dla swoich autorów.

Z inicjatywy Wydawnictwa „Iskry” organizowano konkursy literackie, np. w 1977 r. konkurs na opowiadanie współczesne, powieść i reportaż; w 1980 r. konkurs na opowiadanie i powieść. Plonem konkursu z 1980 r. było wydanie 15 książek debiutantów. „Iskry” organizowały również konkursy literackie we współpracy z innymi podmiotami, np. w 1979 r. wspólnie z „Gazetą Współczesną” ogłosiły konkurs „Oblicze współczesności” w związku z 35-leciem Polski Ludowej⁵⁴. Z okazji 25-lecia wydawnictwa w 1977 r. wraz ze Związkiem Literatów Polskich ogłoszono konkurs otwarty na debiut prozatorski pod hasłem „Współczesne sprawy Polaków”⁵⁵.

„Iskry” brały udział w Warszawskiej Jesieni Poezji. Wiersze debiutantów były recytowane przez zawodowych aktorów lub przez samego autora. W programie współpracy ze środowiskiem młodych literatów dużą rolę odgrywały kontakty z regionalnymi klubami twórczymi, z Kołami Młodych przy Oddziałach Związku Literatów Polskich, z Korespondencyjnym Klubem Młodych Pisarzy, z Robotniczym Stowarzyszeniem Twórców Kultury i z prasą młodzieżową. Dużym powodzeniem cieszyły się seminaria szkoleniowe i warsztaty literackie w Zaborowie (1978) i Jadwisinie koło Warszawy (1979)⁵⁶. Podczas takich spotkań przekazywano uczestnikom wiedzę z zakresu literatury, poruszano zagadnienia z dziedziny ekonomii, polityki. Dyskutowano m.in. o nowych zjawiskach we współczesnej literaturze światowej oraz o debiutach. Były pokazy

53 Uchwała nr 149 Rady Ministrów z dnia 29 października 1983 r. w sprawie utworzenia Funduszu Literatury. M.P. 1983 nr 36, poz. 204.

54 *Kronika literacka i wydawnicza*, „Nowe książki” 1979, nr 4, s. 94.

55 *Kronika literacka i wydawnicza*, „Nowe książki” 1977, nr 20, s. 94.

56 S. Żurek, *Spotkanie w Jadwisinie*, „Kamena” 1980, nr 6, s. 7.

filmów i recytacje wierszy młodych poetów. Odbywały się zajęcia warsztatowe ze znanymi krytykami i literatami. W spotkaniach brali udział m.in.: Piotr Kuncewicz, Ryszard Matuszewski, Henryk Bereza, Roman Śliwonik, Eugeniusz Kabatc. W spotkaniach uczestniczyli młodzi twórcy z całej Polski, ale przede wszystkim ci, których rękopisy czekały w redakcji na wydanie. W 1973 r. wydano będący efektem tych spotkań zbiór pt. *Wczoraj i dziś. Antologia opowiadań polskich pisarzy współczesnych* w opracowaniu Włodzimierza Maciąga.

Wydawnictwo starannie dobierało swój repertuar wydawniczy i równie rzetelnie dbało o szatę graficzną publikowanych książek. Jako autorzy okładek, obwolut czy ilustracji systematycznie współpracowali z oficyną tacy twórcy, jak: Maja Berezowska, Stefan Bernaciński, Wojciech Fangor, Maria Hiszpańska-Neuman, Jan Hollender, Andrzej Jurkiewicz, Jan Lenica, Józef Morszczak, Mieczysław Piotrowski, Marek Rudnicki, Olga Siemiaszkowa, Jerzy Skarżyński, Jerzy Srokowski, Konstanty Sopoćko, Jan Marcin Szancer, Henryk Tomaszewski, Tadeusz Trepcowski, Ignacy Witz, Lech Zahorski. Byli to przedstawiciele co najmniej trzech pokoleń: od twórców najstarszych, znanych już i cenionych przed wojną, do najmłodszych, jeszcze studentów bądź świeżo upieczonych absolwentów Akademii Sztuk Pięknych. Należy tu wymienić jeszcze takie nazwiska jak: Bohdan Bocianowski, Bohdan Butenko, Józef Czerwiński, Jerzy Flisak, Karol Ferster, Janusz Grabiński, Andrzej Heidrich, Jerzy Jaworowski, Szymon Kobyliński, Zbigniew Lengren, Eryk Lipiński, Mieczysław Majewski, Jan Samuel Miklaszewski, Jan Młodożeniec, Mirosław Pokora, Zbigniew Rychlicki, Stanisław Rozwadowski, Stefan Rzepecki, Janusz Satanny, Antoni Uniechowski, Stanisław Zamecznik, Jerzy Zaruba, Bogdan Zieleniec⁵⁷.

Profil wydawniczy „Iskier” okazał się różnorodny i objął: publikacje z zakresu nauk społecznych, literaturę popularnonaukową, poradniki, publicystykę krajową i zagraniczną, literaturę podróżniczą, reportażową, literaturę piękną, w tym klasykę młodzieżową, debiuty prozatorskie i poetyckie młodych, wspomnienia i pamiętniki. Pod względem liczby wydawanych tytułów pierwsze miejsce zajmowała literatura piękna, głównie polska, a następnie literatura społeczno-polityczna, reportaże i literatura popularnonaukowa. Wydawano również utwory debiutantów. Modyfikacje programu wydawniczego wynikały zawsze z chęci nadążania za zmieniającymi się potrzebami odbiorców. Wydawnictwo nie posługiwało się sztywnym podziałem na klasykę młodzieżową i „dorosłą”, sięgało po pozycje wartościowe i godne polecenia młodemu czytelnikowi. Z czasem, gdy okres młodości potencjalnych czytelników zaczął się wydłużać wskutek kontynuacji kształcenia, a więc i opóźnienia startu życiowego, „Iskry” reklamowały się jako wydawnictwo dla młodzieży tzw. okresu między szkołą a życiem dorosłym. Ze swoim repertuarem wydawniczym starały się trafiać w gusta młodzieży, głównie między piętnastym a trzydziestym rokiem życia⁵⁸.

Budowany przez lata system gospodarki planowej pod koniec lat osiemdziesiątych przestał funkcjonować, zamiast limitów na papier pojawił się wolny ry-

57 K. Goldbergowa, *Nasz Staszek*, „Literatura” 1988, nr 1, s. 72–73.

58 *Iskry — oficyna młodych*, Z Łukaszem Szymańskim dyrektorem i redaktorem naczelnym „Iskier” rozmawia Irena Bolek, „Nowe książki” 1977, nr 18, s. 1–4.

nek, zniesiono cenzurę. Wraz ze zmianą przepisów dotyczących prowadzenia działalności rynkowej, państwowe przedsiębiorstwa zaczęto prywatyzować, powstawały prywatne oficyny. Jednym z owoców przemian polityczno-gospodarczych, które dokonały się w Polsce po roku 1989, było całkowite przeobrażenie rynku wydawniczego.

Wydawnictwo „Iskry” zostało sprywatyzowane w 1992 r. Działła nadal, a w jego repertuarze wydawniczym dominują wspomnienia, biografie i pamiętniki. Wieloletnia dobra tradycja jest mocnym atutem oficyny, wzbudza zaufanie, kojarzy się z wysoką jakością i dbałością o czytelnika.

W uzupełnieniu charakterystyki profilu wydawniczego Państwowego Wydawnictwa „Iskry” przedstawię analizę produkcji wydawniczej tej firmy pod kątem statystycznym, skupiając się na rozróżnieniu oferty skierowanej do różnych grup odbiorców i różnym profilu.

Tabela 2. Zestawienie liczby tytułów wydawanych przez Wydawnictwo „Iskry” w latach 1955–1992

Lata	Ogólna liczba tytułów	Liczba tytułów wydawnictw popularnych	Liczba tytułów literatury dla dzieci i młodzieży	Liczba tytułów literatury pięknej dla dorosłych	Liczba pozostałych tytułów
1955	162	55	24	76	7
1956	159	42	25	85	7
1957	164	28	29	104	3
1958	152	28	26	92	6
1959	170	55	12	98	5
1960	166	58	11	88	9
1961	154	65	15	71	3
1962	130	53	10	64	3
1963	133	45	15	72	1
1964	124	54	11	58	1
1965	136	57	9	69	1
1966	153	64	15	72	2
1967	162	67	15	80	0
1968	142	64	10	66	2
1969	142	60	10	70	2
1970	136	63	7	66	0
1971	138	50	11	77	0

Lata	Ogólna liczba tytułów	Liczba tytułów wydawnictw popularnych	Liczba tytułów literatury dla dzieci i młodzieży	Liczba tytułów literatury pięknej dla dorosłych	Liczba pozostałych tytułów
1972	145	55	12	78	0
1973	127	52	12	62	1
1974	131	54	9	68	0
1975	126	51	11	63	1
1976	120	49	9	62	0
1977	117	59	4	54	0
1978	127	56	10	61	0
1979	136	55	11	70	0
1980	110	44	6	60	0
1981	105	41	9	55	0
1982	114	40	7	66	1
1983	107	35	8	64	0
1984	72	23	5	44	0
1985	114	31	6	77	0
1986	110	26	8	76	0
1987	127	33	4	90	0
1988	109	34	11	64	0
1989	86	24	4	58	0
1990	67	16	4	47	0
1991	39	14	1	24	0
1992	30	15	0	15	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie corocznej publikacji *Ruch wydawniczy w liczbach*.⁵⁹

Z tabeli wyraźnie wynika, że „Iskry” największy rozkwit przeżywały w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Następnie, wraz z kryzysem gospodarczym w latach osiemdziesiątych ich produkcja maleje, a na początku lat dziewięćdziesiątych jest bardzo niewielka.

W latach 1955–1992 „Iskry” wydawały średnio 125 pozycji rocznie. Najwięcej w 1960 r. — 166 tytułów, najmniej w 1992 r. — 30 tytułów. W latach tych wydano łącznie 4 742 tytuły, z czego na literaturę popularną przypada 1 715 tytułów, na literaturę piękną dla dzieci i młodzieży 406 tytułów, na literaturę piękną dla

⁵⁹ *Ruch wydawniczy w liczbach* Warszawa 1955–1992.

dorosłych 2566 tytułów, a na literaturę pozostałą nie mieszczącą się w poprzednich grupach 55 tytułów.

Tak duży udział literatury pięknej dla dorosłych w ofercie wydawnictwa o profilu deklarowanym jako młodzieżowy może wynikać z braku wyraźnej granicy między literaturą dla młodzieży i literaturą dla dorosłych. Wiąże się to też z tym, że jednym z zadań „Iskry” było promowanie twórczości młodych autorów, niekoniecznie mieszczącej się w nurcie literatury młodzieżowej.

Podsumowując można stwierdzić, że oferta wydawnicza „Iskry” była bogata i wszechstronna, publikowano wiele wartościowych i poszukiwanych przez czytelników tytułów z literatury pięknej i popularnonaukowej, zarówno polskiej jak i tłumaczonej. P. Kitrasiewicz i Ł. Gołębiewski stawiają tezę, że „Iskry” były jednym z najbardziej popularnych wydawnictw w Polsce Ludowej, zwłaszcza po Październiku 1956, kiedy drukowały liczne tłumaczenia z języków zachodnich⁶⁰. W prasie ówczesnej ukazywały się również artykuły mówiące o tym, że: „...»Iskry« można nazwać »oficyną bestsellerów«. Zarówno światowych, jak i Polskich”.⁶¹

Wydawnictwo „Iskry”, publikując literaturę piękną, stawiało sobie za zadanie dostarczenie młodzieży atrakcyjnych i poszukiwanych przez nią książek, które z drugiej strony kształtowałyby postawy i zachowania. Literatura społeczno-polityczna miała wpływać na światopogląd młodego czytelnika. Wydawanie literatury popularnonaukowej miało budzić i kształtować zainteresowania jak najbardziej wszechstronne i uniwersalne.

Summary

The Publishing Profile of the National Publishing House “Iskry” in 1952–1992. The author focuses her attention on the publishing profile of the National Publishing House „Iskry”, existing in Poland from 1952 to 1992, which nowadays continues its activity as a private firm. The development of the House is set against the background of contemporary situation on the publishing market. The main duty of “Iskry” was publishing and popularizing the literature for teenagers. The publishing profile was varied and covered: social-political literature, pop-scientific literature, guides on a large scale, national and foreign press articles, travel literature and reportages. Fiction in wide range, with the classical works for youth, science-fiction, sensational and satirical literature were also published. It is worth saying that the Publishing House initiated the publishing of pocket-books on Polish market. Besides, “Iskry” popularized works of writers publishing their first volumes of prose and poetry. Iskry” always cared about its repertoire and layout of books.

⁶⁰ P. Kitrasiewicz, Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2005, s. 45.

⁶¹ Z. Irzyk, *Oficyna bestsellerów i debiutów*, „Kierunki” 1987, nr 40, s. 11.